

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ: 100 ГОДИНА КАСНИЈЕ

У години у којој се обележава стота годишњица од окончања Првог светског рата задовољство нам је да у оквиру специјалног броја часописа *Војноисторијски гласник* презентујемо радове српских и иностраних историчара посвећене овом великом сукобу. Први светски рат био је један од оних историјских догађаја који остављају дубоке трагове у свести генерација, којим је срушено велико здање деветнаестовековне европске цивилизације, изграђене у времену у коме није било великог ратног сукоба готово читав један век. Био је то и догађај којим је, према периодизацији британског историчара Ерика Хобсбаума, почео „кратки” двадесети век, који овај прегалац музе Клио назива добом екстрема. Историја тог века не може се разумети без историје Великог рата, који је симболично отпочео баш на Балкану, 28. јула 1914. године. У њему је учествовало више од 30 држава, са око 1.500.000.000 становника, што је чинило $\frac{3}{4}$ тадашње светске популације. Ратне операције водиле су се на копну, мору и у ваздушном простору, у Европи, Азији и Африци, као и на готово свим морима и океанима. Први светски рат био је и рат маса. Оружане снаге свих зараћених страна на почетку ратног сукоба бројале су око 20.000.000 људи сврстаних у 367 пешадијских и 71 коњичку дивизију, да би се крајем рата на обе зараћене стране у строју нашло око 30.000.000 војника сврстаних у 608 пешадијских и 37 коњичких дивизија. Током читавог трајања рата у оружане снаге је мобилисано око 70.000.000 људи, а међу њима први пут и на стотине хиљада жена, нарочито у санитетској служби и на административно-техничким пословима, док су се неке од њих, попут српске хероине Милунке Савић, истакле и у борбеним јединицама. Рат се није решавао само на фронту већ и у позадини, па су све зараћене стране морале преоријентисати целокупан економски систем за задовољавање ратних потреба. Рат је гутао и огромна финансијска и

материјална средства, те су целокупни ратни трошкови зараћених земаља били десет пута већи од трошкова свих ратова вођених од Француске револуције до руско-јапанског рата. Рат је срушио и економски примат западне Европе и преместио главне центре привредне моћи у САД. У рату су нестала моћна царства: Аустроугарска, Османско царство и царска Русија, а Немачка је била поражена. Као велике силе победнице из њега су изашле Француска и Велика Британија, које су мировним уговорима у Версају (Париз) постале гарант новог међународног поретка. Статус велике силе победнице свакако припада и САД, које су касније ушле у рат (1917). За програмску основу Мировне конференције узета су основна начела из *Четрнаест тачака*, програма америчког председника Вудро Вилсона, али и тајни уговори који су садржали империјалистичке интересе сила победница. Као последица мировних уговора створена је прва међународна организација – Друштво народа са седиштем у Женеви, чији је циљ била колективна брига о очувању светског мира. У складу са прокламованим начелом права народа на самоопредељење створене су и нове државе у Европи – Аустрија, Мађарска, Чехословачка, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Финска, Естонија, Летонија, Литванија и Пољска. Као последица рата створена је и прва земља социјализма, Совјетска Русија, а многобројне револуције социјалиста потресале су европски континент. Прокламована начела ипак нису важила и за поражене нације, па се на мир више гледало као на предах у оквиру глобалног сукоба него на трајну категорију. „Рат који је требао да оконча све ратове” био је, међутим, само предах, па с тога није ни чудно што га Ерик Хобсбаум посматра као део тридесетједногодишњег рата, док се на Први и Други светски рат у историографији све више гледа као на два дела једног рата.

У рату се нашла и Србија, као прва жртва агресије Централних сила, решена да брани право на сопствено постојање, али и демократске тековине свог друштвеног уређења. Са својих око 4.500.000 становника, територијално и по економској моћи она је била један од најмањих учесника у светском сукобу. И поред тога на почетку рата мобилисала је око 400.000 људи, да би до његовог завршетка кроз неки облик војне обавезе био обухваћен огроман број српских грађана. С отпочињањем ратних дејстава српско ратиште је, имамо ли у виду француско-немачки колосални судар на Марни и велике операције на Источном фронту, било од споредног значаја. Ипак, српска победа на Церу 1914. године била је и прва савезничка победа у рату. Кредибилитет Србије у међународним односима нарочито су повећали рововски рат на Дрини и победа у Колубарској бици. Након офанзиве Централних сила на Србију крајем 1915. српска др-

жавна територија је окупирана, а војска и влада су се повлачиле, уз масовна страдања, преко Албаније на Крф. Србија је ипак наставила да се бори у табору Антанте на Солунском фронту. У завршници рата њена војска је заједно са савезницима одиграла кључну улогу у пробоју Солунског фронта 15–21. септембра 1918. године, чије су непосредне последице биле излазак Бугарске из рата 29. септембра, Турске 30. октобра и Аустроугарске 4. новембра 1918. године. Ослабљена Немачка, нашавши се под притиском савезника на Западном фронту, ојачаних свежим америчким трупима и без могућности да затвори брешу насталу сломом савезника на Јужном фронту, била је принуђена да затражи примирје. Оружје је коначно утихнуло 11. новембра 1918. године у 11 часова, чиме је завршен до тада највећи и најразорнији рат у људској историји. Оставивши иза себе 10.000.000 мртвих и велики број рањених, трајно онеспособљених и унакажених, од којих је у Европи погинуло 86,7%, у Азији 9,9%, а на осталим континентима 3,4%, рат је посејао дубоке трауме у свести савременика. Цена учешћа у рату била је за Србију изузетно висока. Српска војска изгубила је око 369.000 официра, подофицира и војника, укључујући и око 114.000 тешких рањеника и трајно онеспособљених лица. Земља је 1915. године била изложена и епидемији тифуса, која је однела око 135.000 жртава. И део цивилног становништва пострадао је од репресалија окупатора, тако да је у Србији до краја рата 58.000 деце остало без оба родитеља. У односу на бројност популације Србија је у Првом светском рату имала највећи проценат страдалих, како међу војницима, тако и међу цивилним становништвом.

Јубилеј стогодишњице од почетка Првог светског рата, у коме је Србија дала значајан допринос савезничким ратним напорима и остварила програм националног уједињења српског народа у ширем југословенском државном оквиру, важан је историјски датум кога се сећамо заједно са стогодишњицом од балканских ратова 1912/1913. године. Специјални број часописа *Војноисторијски гласник* посвећен стогодишњици првог светског рата једна је у низу публикација којом Одељење за војну историју Института за стратегијска истраживања, као следбеник Историјског одељења српског и југословенског Главног генералштаба и Војноисторијског института Југословенске народне армије и Војске Југославије, обележава ове значајне јубилеје. Њему су претходили тематски зборници радова *Балкански ратови 1912/1913: Нова виђења и тумачења* (Београд, 2013), *Први светски рат. Србија Балкан и велике силе* (Београд 2015), *The Great War in 1915* (Београд, 2017) и *Добровољци у Великом рату 1914–1918. године* (Београд, 2018), док је у припреми за

штампу зборник *Крај Великог рата: војне операције и мировни уговори*. Све ове публикације настале су на темељу радова изнетих на неколико међународних научних скупова, у чијој организацији су нам партнери били Историјски институт из Београда, Војноисторијски институт и музеј Министарства одбране и спорта републике Аустрије из Беча и Матица српска из Новог Сада. У овом специјалном броју читалачкој публици понудили смо одабране оригиналне научноистраживачке радове 14 аутора из Србије, Бугарске, Румуније, Босне и Херцеговине, Италије и Русије, пет приказа књига домаћих и иностраних аутора чију тематику чини Први светски рат, као и изабрану библиографију српских мемоара, дневника и аутобиографских списа из Великог рата. Надајући се да смо овим специјалним бројем *Војноисторијског гласника* бар малим делом пробудили сећање на наше херојске претке, људе и догађаје из Првог светског рата, препуштамо читаоцима да суде о нашем раду.

Потпуковник
др Далибор Денда